

ZSENGE TERMÉS

Késő gótikus és reneszánsz emlékek a siklói várban

Siklós Dél-Baranya és a Dráva-medence természeti, történeti és kulturális értékekben egyik leggazdagabb települése. Különleges jelentőségét nem csak a természeti adottságai adják, hanem a magyar történelemben betöltött szerepe is. A település a Villányi-hegység déli előterében, a Dráva-menti síkságból kiemelkedő dombot uraló vár köré épült. Nevét először a XIII. századi oklevelekben említik. A vár építése valószínűleg az 1270-es években kezdődött meg.¹

A legkorábbi vár téglalap alakú volt, végein egy-egy torony állt. A tornyok közt az emeleten középpillérsorral alátámasztott kéthajós lovagterem volt, melynek meglétét a falban lévő fafödém gerendafészkei és a tölcesérbélletes ablakok nyomai bizonyítják. Alatta lehetett a földszint, ahol tölcesérbélletes ablakok és terlefedő fafödém gerendafészkek kerültek elő.²

Gótikus emlékek a Garai család korából

Siklóst 1395-ben szerezte meg a Garai család. Garai Miklóst Zsigmond király 1402-ben nádori címmel jutalmazta. A méltóságot 1433-ig töltötte be. Ebben az időben Siklós a „nádor városa” („Civitas Palatinalis”) címet viselte.³

A Garaiak a várat új külső fallal vették körül, sőt az egész várdomb köré falat építettek. A várfalon belül újabb szárnyakat és szinteket emeltek, az udvart három oldalról körülépítették és a várat óriási várkastéllá fejlesztették. Az U-alakú emeletes várpalota homlokzatán faragott gótikus oszlopokkal alátámasztott boltozott folyosó volt, ami a vár déli szárnyán még megfigyelhető. Ugyanis itt az emeletbeosztás változatlan maradt. Ezzel szemben máshol a födémek helyét a kőkeretes ajtók és a gótikus ablakfülkék tanúsága szerint a későbbi átépítések során megváltoztatták.⁴ A kőtarban elhelyezett párkányok, épületfaragványok gazdagon díszített épületekről tanúskodnak.

A gótikus vár legjelentősebb emléke a magasba nyúló, egyhajós várkápolna. A finoman faragott kőkeretes bejárat őrizte meg a Garai család kígyós címerpajzsát. Fölötte gótikus ablak látható. A kápolna bejáratához oszlopon álló csücsíves karzatos előcsarnok kapcsolódik. A kápolna korábban csak a hajó négyzetes teréből állt, falazott alapon nyugvó oltárral. A diadalívhez csatlakozó függönyíves ablakokkal áttört, hálóboltozattal fedett szentély, melynek falbordái a padlószintig futnak le és csavart díszű oszloplábakban végződnek, későbbi bővítés.⁵ A kápolnát a Garai család kihalása előtt építették újjá. Ennek köszönhetően figyelhető meg, ahogy a szentélyen a Mátyás-kori udvari művészet pálcaműves tagolási típusa a karéjos, hajlított bordákkal alakított hálóboltozattal egyesül.⁶

A hálóboltozat késő gótikus boltozati forma, ahol a bordák a keresztboltozattal ellentétben nem egy zárókőben futnak össze a boltozat tetején, hanem emellett, vagy elhelyett más, alacsonyabban elhelyezkedő csomópontokban is találkoznak. Hálóboltozatnak nevezzük az ilyen bonyolult alaprajzú boltozatoknak azt a változatát is, ahol a boltozat bordahálója folyamatos ritmussal ismétlődik, azaz nem osztható szakaszokra.

¹ Fügedi Erik: Vár és társadalom a XIII–XIV. századi Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből. Bp. 1977. 187. old.

² Czeglédy Ilona: Siklós. Vár. TKM 96. Bp. 2007. 2. old.

³ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp. 1894. II. 465. old.

⁴ Czeglédy i. m. 5. old.

⁵ Czeglédy i. m. 5–6. old.

⁶ Aradi Nóra szerk.: A művészet története Magyarországon. A honfoglalástól napjainkig. Bp. 1983. 132. old.

A hazai gótikus művészet legszebb emlékei közé tartoznak a hajó kegyuri fülkét díszítő, a XV. század első feléből származó falfestmények. Az egyikben a szenvedő Szent Jób látható négy alak kíséretében, a másikban Szent László és Toulouse-i Szent Lajos alakja a fájdalmas Krisztussal és Isten bárányával. A festményeken jól megfigyelhetők a falfestészetben bekövetkezett változások, áttérés a lágy stílusról a plasztikusabb, keményebb tagolású figuraformálásra.⁷

A vár déli homlokzatán állították helyre a megmaradt csonkokból, valamint az ásatások során előkerült faragványokból a hazai gótika leggazdagabban díszített zárt erkélyét, amit keresztrózsákkal lezárt szív alakú ívekből kapcsolt fríz, szoborfülkék, fiatornyok díszítenek és Garai-címeres konzolív támaszt alá. Az erkély belső terét keresztboltozat fedti le, ami figurális vállköveken nyugszik.

A Garai család kihaltától a Perényiekig a siklósi vár birtokosaiként említett családoktól nem maradt fenn semmilyen kimondottan hozzájuk köthető építmény, felirat vagy faragvány.⁸

Reneszánsz emlékek a Perényiek idejéből

A várat 1507-ben foglalta el Perényi Imre nádor. Ezután a vár védelmi képességét fokozták, megközelítését megváltoztatták. Ekkor épült meg a barbákn, a hid és a bekötő nyakfalsoros. A várfal elé sokszögű olaszbástyákat építettek. Az egyiket a kápolna mögé, a másikat a külső fal déli sarka elé.

A legjelentősebb munkálatok 1509 és 1511 között folytak, amikor Perényi Imre nádor irányította az országot a király távollétében.⁹ Az építkezések során a várat reneszánsz várkastéllyá alakították át. Ezt bizonyítják a kőtár faragványai is. Ekkor itáliai és magyar építések és kőfaragók dolgoztak a várban. Ugyan a XVI. század elején már a magyar kőfaragók is egyre nagyobb szerepet kaptak a főúri építkezéseken. Így valószínűleg Siklóson is dolgoztak azok a magyar mesterek, akik más várak építkezéseiben is részt vettek. A neve után ítélve „Magister Paulus lapicida de Soklios” biztosan dolgozott a siklósi várban.¹⁰

A kőfaragók munkájának eredményei többek között a déli épületszárny ajtókeretei, a két- és háromszatú Perényi-cimerdíszes, kökeresztes ablakok. A toszkán „all’antica” stílus gyorsan terjedt a magyar kőfaragók körében. Azonban gyakran tapasztalhatók gótikus szellemű módosítások. Például amikor a kétszatsú reneszánsz kökeresztes ablakokat gótikus módra háromszatsúra alakították.¹¹

A kiváló mesterek a Garaiak későgótikus várkápolnáját is reneszánsz stílusúra alakították át. Ennek bizonyítéka a várkápolna karzata, a karzat pillérei és a ballusztereiből álló mellvéd. A boltozatot tartó köoszlopokra Perényi-cimeret véstek a kőfaragó mesterek. A kápolna hajójának északi falán egy 1515–1521 között mészkőből készült 2,45x3,50 méteres oratóriumablak keretelése és mellvédje található. A keretelésében Krisztus kinszenvedésének eszközei láthatók reliefekben.¹²

A kőfaragó mesterek csodálatos alkotása a szentély jobb oldalfalán függő 120x120 cm-es kőfaragvány. A kőtáblán egy angyal látható göndör hajjal, gyermekarccal, bő szoknyában. Bal kezénél egy bőségszarut tart, jobb karját pedig kinyújtja. A bőségszaru mellett a Perényi-cimer látható. Az 1. és 4. mezőben helyezkedik el a koronán sas-

⁷ Czeglédy i. m. 6. old.; Aradi i. m. 115. old.

⁸ Kovács András: A siklósi vár története. Pécs 1963. 25. old.

⁹ Kubinyi András: Opponensi vélemény G. Sándor Mária: Reneszansz Baranyában című kandidátusi értekezéséről. Művészettörténeti Értesítő. 1981. 69. old.

¹⁰ Aradi i. m. 175. old.

¹¹ Aradi i. m. 176. old.

¹² Dr. Fejes János: Siklós múltja. Siklós 1937. 136. old.; Czeglédy i. m. 8. old.

lábakon álló madártest férfi fejfel, a 2. és a 3. mezőben pedig koronás oroszlán. Alatta vésett felirat olvasható.

EMERICUS DE PERE
ABAWIVARIENSIS REG

Kiegészítve az eredeti felirat ez lehetett: Emericus de Perényi Comes Comitatus Abawivariensis, Regni Hungariae Palatinus. Magyarul: „Perényi Imre Abauj vármegye örökös főispánja, Magyarország nádora”.¹³

A kőtáblát a ferencesek temploma és kolostora közötti folyosón találták faragott felével lefelé fordítva. Perényi idejében a templom valamely fő helyén helyezkedhetett el.¹⁴

A várkapolna északi oldala mögött a korábban a balkonra kivezető kökeretes ajtó fölött faragott félköríves kötímpanon található a Perényi család címerével. Eredetileg valamely oromfal díszítését szolgálta. A Caprara és Batthyány építkezések idején kerülhetett mai helyére.¹⁵

A déli épületszárny első emeletén található az egyik legértékesebb reneszánsz emlék, a szürke mészkőből faragott Perényi-címeres kandalló. Magassága 2,19 m, szélessége 2,14 m. Párkányának profilozása megegyezik az ajtókeretek párkányával. Felső keretén 2,3 cm magas betűkből álló véseti felirat olvasható: MISIT DEUS MISERICORDIAM SUAM SUPER ME ET ERIPUIT ME DE MEDIO CATUL. LEONUM DORMIVI CONTURBATUS. (Elküldé Isten az ő kegyelmét én nekem és amíg aggodva szunnyadtam, kiragadott engem az oroszlánok kölykei közül.)

A felirat valószínűleg Perényi Pétertől vagy udvari papjától, Siklói Mihálytól származik.¹⁶

A kandallónyílás fölötti képmezőben faragott szalagos Perényi-cimer látható, ami egy koronán saslábakon álló madártestet ábrázol kiterjesztett szárnyakkal, lengő hajfonatú szakállas férfi fejfel. A Perényi-kandalló már magán viseli a reneszánsz stílus újabb áramlatának, a cinquecento puritán irányzatának lényeges jegyeit.¹⁷

Szintén Perényi Péterhez köthető a külső várfalon található vésett feliratú sarokkváder, amelynek a közepén lévő dombormű a Sárkányrend sárkányát és a Perényi-címert ábrázolja. A dombormű körüli felirat a következő: CUM FORTIS ARMATUS CUSTODIT ATRIUM SUUM, IN PACE SUNT OMNIA. QUAE HABET (Ha erős fegyveres őrzi a házat, békében vannak mindenek, amiket bír).¹⁸ A feliratú sarokkváder fölötti kisebb kővön elmosódva 1540-es évszám olvasható. A kőkváder a Perényiek idejében valószínűleg a templomajtó diszparkányának képezte részét és a várfalak későbbi javításakor építhették be mostani helyére.¹⁹

Perényi Imre és második felesége a mohácsi csata halottjait eltemető Kanizsai Dorottya életük nagy részét Siklóson töltötték. A reneszánsz nagyasszony emlékére ezért 2001-ben a déli fal mögötti várak, azaz a falszorosok közötti területet elnevezték Dorottya kertnek és megnyitották a nagyközönség számára.

Nemrégiben a várban ásásokat végeztek magyar és külföldi (főként olasz) régészek. Kutatómunkánk során Balázs Csaba, a Vár Kht. ügyvezető igazgatója a következő szavakkal jellemezte a várat: A siklói vár ma a régészek Mekkája. Kutatásaink során Ő is sok segítséggel szolgált, többek között beengedett minket a nagyközönség számára még nem látható feltárt kövek közé, és megengedte, hogy ott képeket készítsünk. Ezek is a legfrissebb ásások során kerültek elő.

Összegzőként megállapítható, hogy hazánk egyik legépebben megmaradt várában a legjelentősebb építkezésekre a XV. század elején Garai Miklós, majd a XVI. század elején Perényi Imre nádorsága idején, továbbá annak fia, Perényi Péter birtoklása alatt került sor. A várban a következő években számottevő felújítás fog történni. A tervek szerint a rekonstrukció után a vár újra régi fényében fog tündökölni, mint a Garai és a Perényi család uralma idején.

Felkészítő tanár: *Tengler Tamás*

Gertner Kinga – Magyar Enikő

¹³ *Szőnyi Ottó*: Ismeretlen siklói renaissance köemlékek. Magyar Művészet. IX. 1933. 181. old.

¹⁴ *Dr. Fejes* i. m. 140. old.

¹⁵ *Dr. Fejes* i. m. 135–136. old.

¹⁶ *Dr. Fejes* i. m. 135. old.

¹⁷ *Balogh Jolán–Dercsényi Dezső–Garas Klára–Gerevich László*: A magyarországi művészet története. Bp. 1956. 276. old.

¹⁸ *Dr. Fejes* i. m. 140. old.; *Kovács* i. m. 28. old.

¹⁹ *Dr. Fejes* i. m. 136.; 140. old

Mátyás király házassági törekvései

Mátyás első felesége (1463. május 1-étől) Podjebrád György cseh kormányzó, később cseh király lánya volt. Az ifjú Katalin 1464-ben, 15 éves korában, gyermekszülésben vesztette életét. Mátyás tehát 21 éves korára özvegygé vált, s a fiatal uralkodót ezután nem kötötte a házassági hűség, újabb diplomáciai tárgyalásokat kezdeményezhetett az európai uralkodókkal, hogy nagy múltú családból származó feleséget „szerezzen” magának. Csak 1476-ban sikerült elnyernie az aragóniai házból származó I. Ferdinánd, nápolyi király Beatrix nevű lányának a kezét.

Először IV. Kázmér lengyel király lányát akarta feleségének. Hedvig anyja révén Zsigmond császár dédunokája és Albert király unokája volt, így diplomáciai szempontból megfelelő választás lett volna. Mátyást azonban származása miatt lenézték, visszautasították a „felkapaszkodott” magyar királyt.

Az 1470-es bécsi csüсталálkozáson Mátyás III. Frigyes császárral házassági szerződést kívánt kötni, hogy feleségül vehesse Kunigunda nevű lányát. E frigy törvényesíthette volna Mátyás királyságát, egyenrangúvá tehetné az európai uralkodói családokkal, és nem utolsó sorban az eltulajdonított magyar területek is visszakerülhettek volna az országhoz.¹ A hozomány körül támadt nézeteltérések meghíúsították a házassági szerződést, s a hirtelen haragú Mátyás köszönés nélkül távozott a császártól. Látható, hogy a középkor folyamán a házasságkötés olyan diplomáciai kapcsolatnak számított, amellyel a valós érzelmeken kívül, sőt azokat figyelmen kívül hagyva az uralkodók saját pozíciójuk megerősítését kívánták, s ez alól Mátyás király sem volt kivétel.

Az 1464-től 1476-ig eltelt 12 év Mátyás életében – a kikoszarazások ellenére – nem telt el női kapcsolatok nélkül. Azok azonban nem számítottak törvényesnek, nem emelték uralkodói hírnevét. Janus Pannonius egyik verséből kiderül, hogy már Katalin életében sem mindig volt hűséges a király. „Böles a király, ha a harc mezején se felejt el ölelni, / Vénusz a csóknak örül, s megnyeri Mars kegyeit.”² Bonfini sem hallgatta el, hogy Mátyásnak számtalan nőgye volt, a diplomáciai tárgyalások sem kényszerítették önmegtartóztató életmódra. Nem vetette meg a női nemet, háborúk során a táborokban „anélkül hogy otthon feltűnést keltene, kiélhette vágyait.” Viszont Bonfini megemlítette azt is, hogy Mátyás férjes asszonyokkal nem kezdett ki soha. Kérdéses, hogy ez valóban így volt-e, vagy csak azért említi meg a történetíró, mert a férjes asszonyokkal folytatott viszony elítélendő volt.

1470-ben Bécsben ismerkedett meg Mátyás az alsó-ausztriai Steinból való Barbara Edelpöckkel, aki valószínűleg gazdag polgárleány volt.³ Nem származott ősi uralkodói családból, nem állt rokonságban királyi dinasztiával, Mátyás mégis beleszeretett, s több mint öt évig élt vele együtt. 1473. április 2-án fia

született tőle, akit a király boldogan vállalt, és nagyon szeretett. A király által tudatosan terjesztett Corvin-legenda alapján a fiút Corvin Jánosnak nevezték. Nem volt tehát törvényes gyermek, Mátyás ekkor még nem is gondolt trónöröklésére. Tubero leírása szerint Mátyás Borbálát „szinte mint törvényes feleségét a házában kedvére tartotta, és a tőle született gyermek miatt feleségül vette volna, ha barátai le nem beszéltek volna róla.”⁴ Vélemé-

¹ Kubinyi András: Mátyás király. Tudomány – Egyetem sorozat, Vince Kiadó Kft, 2001. 106. old.

² Ugyanott 53. old.

³ Ugyanott 107. old.

⁴ Ludovicus Tubero: Kortörténeti feljegyzések (Magyarország). Fordította, a bevezetőt és a jegyzéket írta Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Szeged 1994.

nyem szerint ennek nem lehet sok valóságalapja, ugyanis Mátyás – ha reálisan gondolkodott – tisztán láthatta, hogy nem házasodhat rangon alul, és tovább folytatta a diplomáciai tárgyalásokat, amelyek sikeréről 1474 októberében hoztak hírt diplomatái.⁵ 1475 elején a nápolyi követek tudatták vele, hogy az Aragóniai Beatrixszal kötendő házasság egyik feltétele a király szeretőjének eltávolítása az országból. Mátyás hiába szerette gyermeke anyját, kész volt szakítani vele, még kétéves fiát is elszakította tőle.

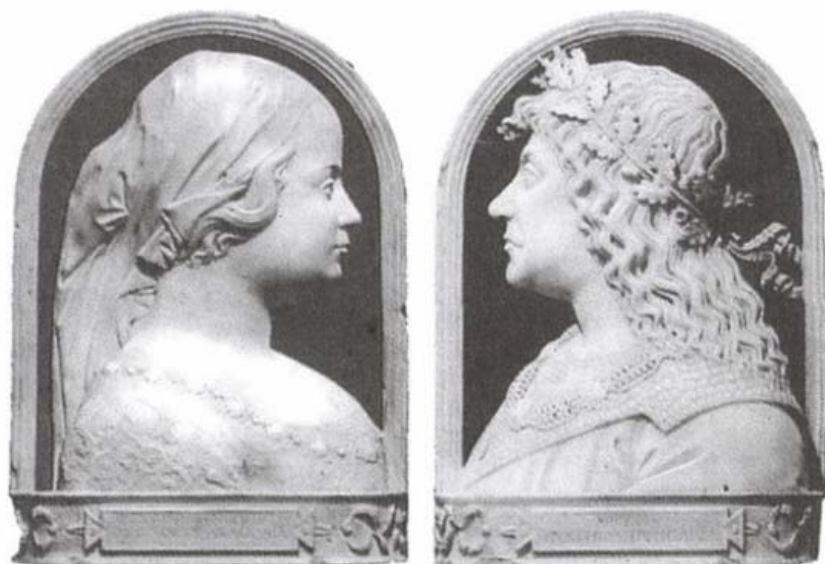
Beatrix 1476. december 10-én találkozott először leendő férjével, 12-én koronázták királynévá. A december fényűző pompával telt el a királyi udvarban, minden napra jutott valami mulatság. A menyegzőre 22-én került sor, s talán ez lehetett a legnagyobb ünnepség. Hans Seybolt bajorországi utazó részletesen leírta a király esküvőjét. A vendégsereg, az arany, ezüst étkészletek, a tizenegy fogásból álló menü, a kétakós ezüsthordó, amelyben négyféle italt tartottak, a francia muzsika, mind tekintélyt adott az eseménynek.⁶

Mátyás életmódjának változása Beatrix mellett

Heltai Gáspár a XVI. században magyarra írta Bonfini decadeseit. Bonfini és Heltai is ellenséges hangnemben írt az olasz „menyecskéről”, neki tulajdonították Mátyás közvetlenségének megszűnését, a királyi udvar átalakulását és a külpolitikai ballépéseket. Bonfini leírta Mátyás Beatrix érkezése előtti puritánabb életformáját. Ezzel éppen ellentétes az a fényűző, reneszánsz életélvezetet tükröző életforma, ami 1476 után jellemző lett Mátyásra, feleségére és a királyi udvarra. Ezt Mátyás is nagyon megszerette, pártfogolta. Értékelte a szépet, igénye volt rá. Szerette volna országában elterjeszteni, és Magyarországot második Itáliává tenni.

Beatrix az udvarban szigorú biztonsági előírásokat vezetett be. Már nem lehetett mindenféle problémával szabadon a király elé járulni. A közvélemény emiatt Mátyás és újdonsült felesége ellen fordult, új életmódját, művészetpártolását és az építkezéseket mértéktelen pazarlásnak tartották, sajnálták az újításokba fektetett pénzt.⁷

Beatrix nápolyi származásának külpolitikai hatása sem volt a legmegfelelőbb az országnak. Világossá vált a környező országok számára is, hogy Mátyás felesége kedvéért mindenben nápolyi rokonságát támogatja. Így, amikor Ferdinánd észak-itáliai terjeszkedési törekvései miatt szembekerült a Velencei Köztársasággal és a pápával, Mátyás is csaknem háborúba keveredett azzal a két nagyhatalommal,

⁵ E. Kovács Péter: Matthias Corvinus. Officina Nova, Bp. 1990. 161. old.

⁶ Ugyanott 164. old.

⁷ Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Fordította Kulcsár Péter, Balassi Kiadó, Bp. 1995. 868–869. old.

amelyek korábban Magyarországot pénzzel is támogatták.⁸ A magyar királyt tehát ifjú felesége számos rossz döntésbe sodorta. Kapcsolatuk erős maradt, azonban az évek során egyre több feszültség támadt közöttük. Házasságukat beárnyékolta, hogy frigyüket nem koronázta gyermekáldás. 1480-ra már egyértelművé vált, hogy a tizenegy évvel fiatalabb Beatrix alkalmatlan a gyermekszülésre, ezért az asszony féltékenységből mindent elkövetett, hogy Mátyás törvénytelen gyermeke Corvin János semmiképp ne kerülhessen trónra, ugyanis ő maga akart Mátyás halála után királynőként uralkodni.

Mátyás az apa szerepében

Corvin Jánost a királyi apa fiatal korától jó nevelésben részesítette, műveltségében apja nyomdokai-ban járt. Nevelője az olasz Taddeo Ugoletti volt, aki humanista szellemben nevelte a fiút, akárcsak Mátyást Vitéz János. Bizonyára katonai kiképzésben is részesült. (Mátyás halála után horvát-szlavón bánként tevékenyen harcolt a török ellen.) A király udvari humanistái is gyakran emlegették a herceget, vagy műveiket neki ajánlották, valószínűleg azért, hogy a gyermekét nagyon szerető Mátyásnak kedvezzenek.⁹

1482-től kezdett Mátyás nagy hangsúlyt helyezni fia helyzetének megerősítésére. Minden eladományozható birtokot Corvin Jánosnak juttatott, a király családjának nevet adó hunyadvári uradalmat is megkapta. Mátyás halálakor fia már nagyobb vagyonnal rendelkezett, mint Szapolyai István és Újlaki Lőrinc herceg, az ország két legtekintélyesebb birtokosa együttvéve.¹⁰ Először 1485. június elsején, Bécs elfoglalásakor nyilatkozta ki utódlási szándékait, amikor Corvin János kíséretében vonult be a városba. Amikor elkészítette fia horoszkópját (26. kép), mindenki számára közismert lett a tény, hogy „Mátyás Corvin Jánost akarja örökösének”¹¹

Ekkorra készült el Galeotto Marzio műve is, aki az irodalmi propagandában rejlő lehetőségeket kihasználva úgy írta meg könyvét, hogy Mátyás király bölcs, tréfás mondásait, tetteit elsősorban fia elé, de mindenki számára követendő példaképként állítsa. „Legyen ez számokra az utánzás tükré, hogy a példákön okulva nagy dolgok alkalmas kormányzója váljon belőled...”¹² Ez év telén Mátyás maga pedig a törvények erejével próbálta biztosítani a trónt. Az *articuli platinales* (nádori cikkelyek) megnövelte a nádor szerepét, a király helyettesévé tette, s királyválasztáskor neki juttatta az első szavazatot. S mivel a nemesekben látta fia legfőbb támogatóit, megerősítette helyzetüket a vármegyékben (1486), a még meglévő honorbirtokokat is nemesi származású bárók kezébe adta.¹³

Corvin János házassága Sforza Biancával diplomáciai úton tett lépés lett volna a herceg jövőjének biztosítására, de Beatrix testvérének, Frigyesnek a lányát szánta férje fiának. Corvin Jánost mostohaanyja, Beatrix halálosan gyűlölte, ő egészen Mátyás haláláig abban reménykedett, hogy szülhet még gyereket, vagy ő örökölheti férje trónját. Corvinnak már apja életében is sok ellenzője akadt, de csak a királyné mert szembeszállni Mátyás akaratával. Mivel próbálkozásai kudarcba fulladtak (1487. november 25-én megkötötték Milánóban a házasságot), apjához fordult, aki ekkor küldte az olasz Petrus Ransanust Mátyás udvarába.¹⁴

Beatrix rosszul politizált. Hatalmát talán akkor tudta volna megtartani, ha szövetezik Corvin Jánossal. Mátyás halála után nem volt híve az országban, „...a magyar nép készebb magát levágnatni, mint asszony uralmát túrni maga felett...” Így Bakócz Tamás esztergomi érsek és az új király II. Jagelló Ulászló könnyedén kijátszhatta a hatalomra vágyó asszonyt. A jelentős kérdés az, hogy Mátyás halála után miért nem fia örökölte trónját, holott a király uralkodásának utolsó nyolc évében mindent igyekezett megtenni ennek biztosítása érdekében. A magyarázat az lehet, hogy talán éppen azért, mert ennyire erőltette Corvin János királyságát, egyházellenes politikát folytatott, s magára haragította a birtokaiktól megfosztott bárókat. Ezzel azt érte el, hogy az ország főurai Corvin János ellenségeivé váltak, s megakadályozták hatalomra jutását.

Szokol Zsófia–Vancsó Renáta

⁸ *Kubinyi* i. m. 112. old.

⁹ Ugyanott

¹⁰ *E. Kovács* i. m. 166. old.

¹¹ Uo. 166. old.

¹² Uo. 170. old.

¹³ Uo. 173. old.

¹⁴ *Kubinyi* i. m. 115. old.

A reneszánsz nevelés

A *reneszánsz* átfogó elnevezés, nemcsak művészettudományra, hanem mindenre kiterjed. Tudományos forradalmat, művészeti átalakulást, megújulást hozó, meghatározó kulturális mozgalom volt Európa újkori történelmének hajnalán. Művelődéstörténeti és művészettörténeti korszak is. A *humanizmus* az érett európai középkor egyik nagyhatású filozófiai irányzata, egyben a reneszánsz korstílus világi eszmei háttere volt. Lényege körülbelül úgy foglalható össze, hogy *mindennek mértéke az ember*, ami nagy fordulat volt a korábbi istenközpontúsághoz képest. A humanizmus nem járt együtt ateizmussal, de jóval nagyobb hangsúlyt helyezett az evilági létre, mint korábban. A reneszánsz bölcselői főképpen az emberről való gondolkodás, az „emberkép” értelmezése, formálása terén jeleskedtek. Híres humanista gondolkodók, nagy nevelők írták meg ekkor máig maradandó műveiket, mint például Rotterdami Erasmus.

A reneszánsz embere hitte: az emberhez méltó élet megteremtésének kulcsa az ókori klasszikus szerzők műveinek feldolgozásával foglalkozó humán tudományok („ars humanitatis”) elsajátításában rejlik. A XV. század végére ez a műveltségi anyag bekerült a városi-plébániai iskolák tananyagába is.

Az iskolák

A hagyományos plébániai iskolákban a kisgyerekek először az alapszinten kezdték meg tanulmányaikat. A latin olvasástanulással párhuzamosan folyt az írás elsajátítása. A tanárok és diákok közötti kommunikáció természetesen a diákok anyanyelvén folyt.

Az iskola második szintjén a részletes latin nyelvtan rendszeres elsajátítására került sor. Ez párosult a beszédkészség fejlesztésével: ekkorra már – az anyanyelv helyett – fokozatosan a latin lett az oktatás nyelve.

Az iskola harmadik szintjén a tanulók érdeklődésének, későbbi élethivatásának megfelelő latin nyelvű szakműveket tanulmányoztak.

Nagyobb városok iskoláiban előfordult, hogy több tanulósoportot, „osztályt” szerveztek. A legnépesebbek természetesen mindig a kezdők osztályai voltak. Abban a korban ugyanis jellemző volt, hogy valaki elemi latin nyelvű olvasás- és írástudás birtokában befejezte tanulmányait, és valamelyik céhben sajátította el a szakmát.

A XV. század végére megtörtént a klasszikus tanulmányok („studia humanitatis”) behatolása ebbe az iskolatípusba. Háromlépésös szerkezetét nem változtatta meg, annál inkább átalakította a tananyag belső tartalmát. Középső szintjén már az új szellemű, humanista grammatikát kezdték tanítani; felső szintjén pedig az eredeti fényüket visszanyert antik klasszikus szerzők műveit tanulmányozták a diákok. Ez az átalakulás természetesen nem egyik pillanatról a másikra történt. Ekkorra alakult ki tehát Európa-szerte a humanista városi iskola, minden későbbi humán gimnázium prototípusa.

A városi plébániai iskolákkal szemben az egyetemek – a középkori skolasztikus tradíciók fegyverzetében – nehezebben engedték át falaikon a humanista eszméket.

A reneszánsz úri nevelés

A reneszánsz világlátásának, emberképe, gyermekszemlélete legjobban a főúri ifjak nevelésében tükröződik. De mi is a nevelés valójában? Úgy lehetne meghatározni, hogy az a tevékenység, amivel valaki(k) úgy kíván(nak) hatni másokra, hogy azok fejlődjenek abban, amit nevelőik kívánatosnak tartanak és változnak meg abban, ami szerintük nem kívánatos. Egyes humanista szellemű nevelők a középkor zord, rigорózus gyermekképpén túllépve közvetlenebb, bensőségesebb viszonyt igyekeztek kialakítani nevelőjükkel.

Ez a törekvés először a Gonzaga örgrófok nevelője, Vittorino da Feltré (1378–1446) esetében válik gyakorlattá. Feltré szerint a gyermek igényli a derűt, a vidámságot. A félelemmel teli, rideg nevelői légkör nem kedvező. Iskolájában emberséges, szeretetteljes kapcsolatot igyekezett növendékeivel kialakítani. Neveltjei között szegény gyermekek is voltak.

A reneszánsz embereszményének megfelelő nevelés a főúri gyermekek nevelésében teljesedett ki. Nagyobb mértékű elterjedéséről nem beszélhetünk, de később – főként a reformáció hatására – sok értékes eleme szüremlett át az alacsonyabb társadalmi rétegek oktatásába, nevelésébe.

A reneszánsz több jelentős változást hozott a középkor gyermekszemléletébe. A XV. századig – de alsóbb néposztályok körében még tovább – a mai értelemben vett gyermekkor viszonylag rövid időszakra korlátozódott, kb. hat-hétszázéves korig tartott. Hétéves korig általában nem tartották igazán értékes lénynek a gyerekeket – ennek egyik oka a hatalmas arányú gyermekhalandóság. Ezután viszont gyökeresen megváltozott a helyzetük: szinte átmenet nélkül a felnőttek világába kerültek. Felnőttként kezelték és felnőtt viselkedést vártak el tőlük. A velük való foglalkozás főként az oktatásra és a felgyelmezésre (többnyire csak verésre) korlátozódott.

A humanisták írásaiban azt hangsúlyozták, hogy a gyermekkor az ártatlanság kora. A kisgyermek védelemre szorul, s a nevelés nemcsak az ismeretek átadását jelenti, hanem az erkölcsi gyarapítást is. Ezzel jelentős mértékben hozzájárultak egy újfajta gyermekszemlélet kifomálódásához.

Reneszánsz nevelés Magyarországon

Az államalapítástól kezdve a XIV. század elejéig a hivatali ügyintézés, oktatást és más értelmiségi feladatot magyar földön is kizárólag a klerikusok végezték. Az 1300-as évek elejétől kezdve elkezdődött egy magasabb szervezetségű államapparátus kialakítása.

A XV. század elején a magas rangú tisztségviselők körében tért hódított a humanista műveltség. Az új szellemű kultúrát kezdetben szűk réteg hordozta, amely elsősorban letelepedett külföldiekből állt. Mátyás uralkodása idejére vált zömében magyarrá ez a kis létszámú csoport, melynek tagjai főrangú egyházi személyiségek köréből kerültek ki. Később – a XV–XVI. század fordulóján – a humanista műveltség jobban szétterült az országban, és eljutott a városok iskoláiba is. Ennek eredményeként a literátus műveltség tartalma is kiszélesedett, humanista elemekkel gazdagodott.

Iskolák

Városi plébániai iskola minden városunkban alakult, és ezek egynémelyikében igen magas szintű oktatás folyt. A külföldi egyetemet járt iskolarektorok magukkal hozták a humanista tanulmányok klasszicizáló szellemét. Az alapvető készségek és a latin grammatika elsajátítása után – az iskola harmadik tagozatán – már klasszikus latin és görög szerzők műveit elemezték a növendékekkel.

A középkorban minden magyar egyetemalapítási kísérlet kudarcba fulladt. Nagy Lajos Pécssett (1367), Zsigmond Óbudán (1395 és 1410) Mátyás és Vitéz János Pozsonyban (1467) próbálkozott universitást létrehozni, sikertelenül. Nem az érdektelenség a kudarc oka, hanem inkább Bécs és Krakkó közelsége, ahol jobb tanári karokkal és a külföldre utazás lehetőségével, inkább vonzották a magyar diákokat.

Mátyás kora

A főúri nevelés humanisztikus átfomálódása majdnem egy évszázaddal korábban jelent meg, mint a plébániai iskolákban. A test és a szellem arányos fejlesztését célul tűző, az antik klasszikus stúdiumok fontosságát hangsúlyozó, a gyermeki teherbíró képesség szempontját figyelembe vevő reneszánsz nevelés szelleme itt hamarabb érvényesült.

Mátyás tudósai körében (Than Mór festményének rézkarc változata)

A humanista művelődés központja a XV. században Mátyás király udvara volt. A királyt neveléssel kapcsolatos kérdések is foglalkoztatták: „Ha az elme élességét a nevelésnek kellene tulajdonítani, akkor mindazok, akik gyengéd vagy finom nevelésben részesültek, szellemi képességeikkel kiválnának; a többiek pedig, akiket nem így neveltek, ily képességek nélkül szükölködnének, holott szívében ennek ellenkezőjét tapasztaljuk” – mondta a király a gondolatát továbbviszi: „Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy nagyon sok földműves vagy szegény ember, akik sohasem művelődtek, de a műveltséggel nem is tudnának mit csinálni, mégis nagyon jó és éles eszűek, mások viszont, dacára gondos és mesteri neveltetésüknek, egészen tompa elméjük.”

De a király nem csak sztereotípiákat cáfolt meg gondolataival, hanem a szülők nevelési módszereit is kritikával illeti: „S mivel mégis vágyunk gyermekeinket kiművelni, gyakran megesik, hogy tehetségeiket eltérítjük és a természetükkel ellenkező irányú tanulmányokra szorítjuk. Ezért nem éppen oktatlanul látszanak cselekedni azok, akik gyermekeiket, mihelyt eszükkel valamit felfogni képesek, az egész városban körülvezetik, és miután minden mesterséget és tanulmányt megmutattak nekik, választást engednek...”

Köztudomású, hogy Mátyás fia, Corvin János minden tekintetben kimagasló színvonalú képzésben-nevelésben részesült. Nevelője, Ugoletti sokoldalú, humanista műveltséggel vértette fel az ifjú trónvárományost. A latin és ógörög nyelven kívül beszélt németül, szlávul és olaszul is. Érdekeltek a természettudományok, foglalkozott asztrológiával és hadi tudományokkal is. A lovagi tornák párviadalában is kiválóan megállta a helyét.

Az elmondottak alapján látjuk, hogy Magyarországon akárcsak a fejlettebb európai területeken egy új szemlélet hatására hatékonyabb, „gyermekbarátibb” iskolai- és nevelési rendszer kiépülése vette kezdetét.

Munkácsi Katalin Fruzsina

Felhasznált irodalom: Pukánszky Béla–Németh András: Neveléstörténet. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. 1996. – Az idézeteket saját fordításában közli *Fináczy Ernő*: A reneszánsz kori nevelés története. Könyvértékesítő Vállalat Bp. 1986. 83. old. (Reprint, 1919.) – A magyar uralkodók gyermekeinek neveltetéséről, életmódjáról összgezést nyújt *Csukovits Enikő*: Királyi gyermekek – gyermek királyok. Móra Bp. 1993.

Vetési Albert (? – †1486)

Vetési Albert Mátyás egyik legjelentősebb diplomatája, erdélyi kanonok, prépost; később nyitrai, majd veszprémi püspök. Legelőször nevét egy királyi rendeletben, 1422-ben említik, amelyben a családja ellen indítanak vizsgálatot egy erdőpusztítási panasz beérkezése miatt. Szatmári köznemesi családból, a Kaplony nemből származik; apja Vetési Jakab, Szatmár megye alispánja.

Albert tanulmányait Bécsben illetve Itáliában végezte: a bécsi egyetemen bölcsészetet és humanista tanulmányokat, míg Páduában jogi tanulmányokat folytatott, ahol a kánoni és római jog tudora lett (később több helyen viselte a „*iuris utriusque doctor*” címet). 1433-ban, tanulmányainak befejeztekor Magyarország több vezető személyiségével részt vett Rómában I. Zsigmond királyunk császárrá koronázásának ünnepségén, majd hazatért. 1446-tól már székesfehérvári főesperesként említik, 1449-től püspöki helynök.

Sokat utazott élete során, köszönhetően felkéréseinek, melyek révén követségbe kellett mennie. Első diplomácia útja során tagja volt a követségnek, amely 1452-ben pápai közbenjárást kért V. Miklóstól – az akkori pápától – a III. Frigyes gyámsága alatt lévő V. László hazaengedése érdekében, ám ő és társai kevés sikerrel jártak. Ennek ellenére itthon szívélyesen fogadták, útja után Hunyadi János kormányzó titkára lett, majd Milánóba ment a második diplomáciai misszió teljesítésére, hogy az ott hatalomra jutott Sforzákkal szoros kapcsolatokat építsen ki. 1454-ben érdemeiért birtokadományt kapott V. Lászlótól, 1456 és 1457 között az erdélyi káptalan prépostja, majd 1457-től egy éven keresztül nyitrai püspök.

Mátyás, királlyá választása után alkancellárjává nevezi ki, 1458. június 16-tól már a veszprémi püspöki címet is viseli. Ez azért volt jelentős, mert a veszprémi a legrégebben alakított magyar püspökség, ezen intézmény vezetőjének lenni mindig is külön kitüntetésnek számított. Vetési a bizalmat igyekezett meghálálni, hiszen ekkoriban kezdődnek jelentős építkezések Veszprém megyében és Sümegben, a me-

gyét és a várost Vetési élete végéig bőkezűen támogatta. Vetési Albert Mátyás király bonyolult, többféle irányú, a Nyugattal gyakran látszólagos ellentétet, a törökkel pedig látszólagos barátságot ápoló külpolitikájának hű képviselője, ezért egyfolytában utazik. Egyike azoknak, akiket Mátyás tett nagygyá, nem cenzus vagy hasonló kiváltságok, hanem tehetségük okán kerültek vezető pozícióba, és hűségük, rátermettségük, humanista műveltségük révén is alkalmasak voltak a király körüli teendők megfelelő ellátására. Mátyás 1459-ben követségben keresztül II. Pius pápához folyamodik, hogy a pápa ne III. Frigyes császárt, hanem őt támogassa a magyar királyi cím megszerzésében. 1460-ban Podjebrád cseh királyt kéri fel Mátyás és III. Frigyes közötti közvetítőnek, 1463-ban, egy újabb misszió során Velencét kéri a törökellenes harcok támogatására. Részt vett a Mátyás ellen irányuló, német-római felbujtásra létrejött cseh-lengyel támadások lezárási tárgyalásaiban, amit közöny fogad, és a háborúskodást végül Mátyás sziléziai diádala zárja le.

1474-ben a törökök betörnek Erdélybe és a pápa, Vetési közbenjárására, jelentős pénzsegélyt küld a harcokhoz. A követségből hazafelé tartva 1475-ben új utasítást kap: követtársával együtt menjenek Nápolyba, kössenek házasságot Mátyás nevében Beatrixszal, Aragóniai Ferdinánd nápolyi király lányával. Ő hozza haza a menyasszonyt, majd 1476. december 14-én királynéva koronázza Székesfehérváron, s ezzel diplomáciai tevékenysége lezárul. A koronázás során egyébként él egy, még az 1200-as években bevezetett törvény lehetőségével, és a Frigyeshez hű fehérvári püspök teendőit is elvégzi a szertartáson.

Tulajdona részét képezték Füreden és Csopakon szőlők, malmok Veszprémvizén (mai Séd-patak) és Pókaföldön, valamint a Veszprém melletti Jutason szántóföld és rét, amelyeket az oltárnak adományozott. 1476-ban felújíttatta a Szent György kápolnát, amelynek valószínűleg az oltártól vagy magát a kápolnát díszítette az úgynevezett Vetési-féle pillérfő. Megtalálható rajta Vetési cimere: egy pajzsos kiterjesztett szárnyú sas, fölötté főpapi süveg. A cimert a következő szöveg fogja közre: „IN DEO FACIEMUS VIRTVEM ALBERTVS EP(i)S(copus) W(espremiensis) MEFIERI ISSUIT 1467” (Magyarul: „Istennel győzelmet aratunk. Albert veszprémi püspök állíttatott engem 1467”)

A másik fontos tőle fennmaradt emlék a misemondó ruhája. Vörös bársony, gránátalma lombok és virágindák díszítik, hátulján egy arany kereszt található, ezen öt aranyhímzésű kép. 1486-ban halt meg, a Szent-György kápolnába temették.

A várkúton lévő felirat is megemlékezik róla: „CIVITAS UBI OLIM FONTES UBERRIMI CULTURAE GENTIS HUNGARORUM ERUPERANT. IN MEMORIAM ALBERTI DE VETÉS EX GENERE KAPLONY, EPISCOPI VESZPREMIENSIS MCDLVIII-MCDLXXXVI” (Magyarul: „Ez a város, ahol egykor bőségesen fakadtak a magyar kultúra forrásai. A Kaplony nembéli Vetési Albert veszprémi püspök emlékére. 1458–1486)

Az 1989-ben alapított veszprémi gimnáziumot róla nevezték el.

Ender Diána–Barta András–Rácz Péter

Felhasznált irodalom: *Rainer Pál és Kilián László:* Veszprém reneszánsza 2008 (Művészetek Háza Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém 2008); *Bőszéné Szatmári-Nagy Anikó:* Veszprém város története (Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Művészetek Háza, Veszprém 2008); *Rainer Pál:* Vetési Albert veszprémi püspök; Magyar Nagylexikon XVIII. Kötet (Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest 2004)